Waakzaamheid

Wie herinnert zich niet de euforie die zich van ons meester maakte na de val van de Berlijnse muur? „Het einde van de Koude Oorlog leek het begin van de wereldvrede", zo begint de Defensienota 1991. De vreugde werd snel getemperd toen in augustus 1990 Irak zijn zusterstaat Koeweit binnenviel. Voor menigeen (de optimisten?) een teleurstelling. Anderen (de doemdenkers?) zeiden: „Gelukkig, want euforie is een geestesgesteldheid die het denken vertroebelt, en waarbij de wens dreigt de vader van de gedachten te worden." De meesten (de realisten?) moesten constateren dat *wereldvrede*, althans op afzienbare termijn, niet mogelijk is. In ieder geval vergde de Iraakse schending van internationale rechtsregels een extra militaire inspanning; ook van Nederland. De middelen daartoe werden onttrokken aan Centraal-Europa.

Inmiddels geven de ontwikkelingen in de Sovjet-Unie ook al geen aanleiding tot optimisme. De Defensienota zegt hierover:

De machtsverschuiving ten gunste van conservatieve groeperingen, waarvan in de Sovjet-Unie sprake lijkt te zijn, brengt perestroika en glasnost in het gedrang.

Dat lijkt voorzichtig geformuleerd. Vast staat dat de *glasnost*, direct verbonden met *perestroika*, en door Gorbatsjov aangeduid als absolute voorwaarde voor het welslagen van de (economische) hervormingen, zwaar op de tocht staat. Steeds vaker spreken deskundigen van de *mislukte perestroika*, en ook ex-minister Sjevardnadze heeft zich bij hen geschaard. De reden is dat in de Sovjet-Unie (onder druk?) concessies worden gedaan aan de „omgeving waarbinnen perestroika zou moeten gedijen", de randvoorwaarden dus. Men spreekt van „gecontroleerde markteconomie", maar dat is een contradictio in terminis. Ook een vrije markteconomie is zonder vrijheid onmogelijk. Zoals prof. W. Albeda in NRC van 12 feb. jl. stelde: „Je kunt de economie niet hervormen zonder de staat te hervormen". En dus maakt de Sovjet-Unie een formidabele crisis door. Hans Renner (RU Groningen) stelt zelfs: „Wij zijn nu getuigen van een desintegratie van dit imperiale rijk".

In deze ontwikkeling speelt de militaire leiding van de SU een bijzondere rol. Sedert het begin van de jaren '80 heeft zij moeten constateren dat een krijgsmacht, een supermogendheid waardig, geen toekomst heeft als ze op een falende economische basis berust. Daarom hebben de generaals, in het spoor van progressieve hervormers, gestreefd naar een verbetering van de economie. Bij die medewerking aan glasnost en perestroika werd echter niet zozeer gestreefd naar een democratische samenleving (hoewel niet is gezegd dat de militairen principiële bezwaren hebben tegen het democratiseringsproces), veeleer was hun doel (zo nodig via democratisering) een economisch gezonde maatschappij, met als oogmerk de instandhouding, liefst verbetering, van een levensvatbaar militair apparaat.
De militairen in de SU constateren als gevolg van perestroika en glasnost twee tegenslagen: zij zien niet alleen de economische programma's mislukken, ook de samenleving als zodanig glijdt, in hun visie, naar de afgrond. Dus doen zij alles om te redden wat er te redden valt. Ook de nomenklatura, een andere groep die onder druk is komen te staan, grijpt elk argument aan om de hervormingen af te remmen. Renner zegt hierover:

Het machtspolitieke argument — de status van de Sovjet-Unie als supermogendheid — wint sterk aan

kracht. Vooral in hoge militaire kringen die uniecentristisch zijn, wordt het behoud van de Unie als heilig voorgesteld. Men vindt dat na de teloorgang van de bondgenoten en de verkwanseling van de DDR een verdere ontbinding een halt moet worden toegeroepen.

Dat er wellicht geen weg terug is wordt door de conservatieven ontkend. Dat stappen terug geen redelijk alternatief zijn, wordt door hen niet onderkend.
In dit krachtenveld speelt Gorbatsjov inmiddels ook een minder positieve rol. Niet alleen de militairen en de nomenklatura trekken aan de rem.

Gorbatsjov heeft zijn politieke lot verbonden met dat van de Unie en, om haar te redden, zelfs een alliantie gesloten met conservatieve elementen uit de oude structuren. Deze krachten dreigen hem buitenspel te zetten. De chaos en de onvoorspelbaarheid van de situatie in de SU maken een zinvolle discussie over zijn positie niet eenvoudig.
Aldus Renner.

Drie zaken zijn te constateren. Ten eerste is niet te overzien waarheen de Sovjet-Unie op weg is. Dat de ontwikkeling zal leiden tot een democratisch georiënteerde natie, lijkt *wishful thinking*. Op de tweede plaats is onduidelijk welke weg men zal bewandelen: de vreedzame lijn die Gorbatsjov leek te volgen wordt dunner. Ten slotte kan men gissen naar de tijdsduur van de ontwikkelingen. Misschien zijn *decennia* realistischer dan *jaren*.
De ontwikkelingen roepen vragen op. Hieronder worden er twee aan de orde gesteld die verband met elkaar hebben: welke zijn de gevolgen van de ontwikkelingen in de Sovjet-Unie voor ons, als (West-)Europeanen en als wereldburgers?

(West-)Europeanen. Terecht concludeert de Defensienota dat het gevaar van een grote, verrassende aanval in het hart van Europa voorbij is. De Sovjet-Unie is daartoe (thans) te zwak. Toch blijft het onplezierige gevoel over de aanwezigheid binnen ons (eigen) Europese huis van een omvangrijke, labiele macht, nog steeds in het bezit van een immens nucleair arsenaal. Ter compensatie zullen wij voorlopig moeten steunen op de Amerikaanse bondgenoot met zijn nucleaire afschrikkingspotentieel. Daartoe zal ook een meer dan symbolische Amerikaanse presentie in Europa nodig zijn. De Amerikanen zullen echter zeker niet meer akkoord gaan met dezelfde (financiële) voorwaarden als in het verleden. *Risk-sharing* bleek in de Golfoorlog niet Europa's sterkste kant te zijn. Een economisch sterk Europa zal niet kunnen ontkomen aan *burden-sharing* voor zijn eigen veiligheid. Nederland en zijn krijgsmacht zullen een evenredig aandeel daarin moeten nemen.

Wereldburgers. De nieuwe wereldorde van president Bush kan alleen gestalte krijgen door een blijvend goede samenwerking van de permanente leden van de Veiligheidsraad van de VN. Daartoe behoort de Sovjet-Unie. De vraag rijst of dat — gelet op de ontwikkelingen in de SU — een redelijke hypothese is. Maar zelfs als de Veiligheidsraad voortgaat op de ingeslagen weg, zal Moskou weinig behoefte hebben te participeren in een te vormen „vredesmacht" alvorens in eigen land orde op zaken is gesteld. Ook de (West-)Europese landen zullen dus hun eigen verantwoordelijkheden binnen de (nieuwe?) wereldorde moeten aanvaarden. Herbezinning — in Europees verband — op de VN-taken (waaronder *peace-keeping* en *peace-enforcing*), waarbij wèl een evenredig deel van het risico wordt gedragen, zal ook voor de Nederlandse krijgsmacht van betekenis zijn.

Het dilemma waarvoor wij worden geplaatst is dat, bij alle aandacht die de nieuwe wereldorde van ons eist, Centraal-Europa niet uit het oog mag worden verloren. Noch euforie over een eeuwige wereldvrede, noch zwartgalligheid over de verdorvenheid van de wereld helpen ons veel verder bij het oplossen van dat dilemma. Van ons wordt realisme geëist en dat realisme laat zich voor militairen het best vertalen in: aandacht voor zowel positieve als negatieve signalen. Kortom, wat van ons wordt verlangd is *waakzaamheid*!

